

Desanka Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV – XV vijek)*,
Beograd: Istorijski institut, 2007, *Studia Historica Collecta*, 496 str.

Središnja problematika kojom se akademik Desanka Kovačević-Kojić bavi u svom dugogodišnjem i uspješnom naučnoistraživačkom radu je privredna historija srednjovjekovne bosanske države. Značajan dio svog vremena posvetila je istraživanju građe u Dubrovačkom arhivu, koja predstavlja najvažniji izvor za proučavanje gradskih naselja u unutrašnjosti Balkana. Rezultate svojih istraživanja objavljivala je u vidu monografija, ali češće kao rasprave i članke u pojedinim časopisima kao što su: Godišnjak Društva istoričara BiH, Radovi Filozofskog fakulteta (Sarajevo), Istorijski glasnik, Zbornik Filozofskog fakulteta (Beograd) i drugim časopisima sličnog profila. Učestvujući u projektima Međunarodne komisije za istoriju evropskih gradova akademik Desanka Kovačević-Kojić je svoje istraživačke radove predstavljala u vidu referata na mnogobrojnim međunarodnim naučnim skupovima. Jadan dio tih radova do sada je bio objavljen samo na stranim jezicima (francuskom ili italijanskom jeziku). Zahvaljujući novoj ediciji Istorijskog instituta u Beogradu *Studia Historica Collecta*, danas se pred nama nalazi zbornik odabranih, interesantnih i nada-sve vrlo značajnih radova akademika Desanke Kovačević-Kojić.

Na početku knjige, nakon *Sadržaja* (str. 7-8), nalazi se *Predgovor* (str. 9-10) u kojem autorica između ostalog ističe cilj ovog zbornika, a to je bolje upoznavanje čitalaca sa razvojem gradova u Bosni i Srbiji. Zbornik je potom podijeljen na četiri poglavlja na osnovu sadržaja datih tekstova: *Gradska naselja* (str. 11-191), *Gradski ambijent* (str. 193-315), *Faktori urbanizacije* (str. 317-349) i *Društvena i ekonomska podloga urbanizacije* (str. 351-447).

Dio sakupljenih radova predstavlja monografski prikaz nastanka i razvoja pojedinih gradskih naselja iz XIV i XV stoljeća u Bosni i Srbiji (Janjevo, Zvornik, Drijeva, Fojnica...). Većina tih gradskih naselja nastaje zahvaljujući razvoju rudarstva u kome su značajnu ulogu odigrali Sasi – rudari i Dubrovčani – trgovci. Naime, opće je poznato da se razvoj rudarstva na prostoru jugoistočne Evrope veže za dolazak Sasa. Kao vrsni poznavaoци eksploatacije ruda oni su dugo vremena bili glavna, ako ne i jedina snaga u rudarskoj proizvodnji na ovim prostorima. Vremenom se i domaće stanovništvo počinje baviti rudarstvom i sve više potiskuje Sase. Razvoj rudar-

stva privlači primorske trgovce, naročito Dubrovčane, koji formiranjem svojih trgovačkih kolonija u blizini rudarskih centara doprinose razvoju gradskih naselja kako u Bosni tako i u Srbiji. Velika je sličnost u razvoju gradskih naselja u ove dvije zemlje zbog osnova na kojima nastaju. Međutim, Bosna za Srbijom u tom razvoju kasni gotovo cijelo jedno stoljeće, što je relativno kasno u odnosu na evropske gradove, ali se poklapa sa vremenom nestašice plemenitih metala u Evropi.

Osim najzastupljenijeg tipa grada – naselja rudara i trgovaca od kojih se većina naknadno utvrđuju, autorica ne zaboravlja istaći ni gradska naselja nastala na prometnim terenima, što je karakteristika gradova nastalih u Polimlju i Podrinju (Foča, Prijepolje, Pljevlja), te planski izgrađena naselja (Novi) i podgrađa feudalnih utvrđenja (podgrađe Borača).

U drugom dijelu ovog zbornika nalazimo vrlo zanimljive i korisne podatke o kulturnim, zdravstvenim i drugim prilikama u životu gradskih sredina. Na osnovu jedne žalbe Dubrovčana, autorica zaključuje da su zdravstveni uslovi u Srebrenici bili dosta loši zbog prisutnosti velikog broja topionica. Rijetki su podaci o zdravstvenim prilikama u bosanskim gradovima, a jedina poznata zdravstvena ustanova iz tog perioda je leprozorij – sklonište za gubavce koje se nalazilo uz samostane, a izdržavalo se od milostinje.

Posrednička uloga Dubrovnika u privrednom povezivanju bosanskih gradova sa evropskim tržištem vidi se i u jačanju kulturnih uticaja izvana. Gotički uticaj se ogledao najviše kroz katoličku crkvenu arhitekturu. Naime, kao i onovremeni evropski gradovi i bosanski gradovi su imali trg u centru, kao mjesto na kojemu se odvijao poslovni život. Crkva je bila smještena u središtu naselja. Trg su okruživale trgovačke i zanatske radnje koje su uglavnom bile sastavni dio stambenih objekata. S obzirom na vjersku pripadnost stranaca koji dolaze na ove prostore, autorica naglašava da je uporedo sa razvojem gradskih naselja teklo i širenje katoličanstva, odnosno formiranje mreže katoličkih župa sa bar jednom crkvom. U vezi s tim svakako je i izgradnja samostana u rudarskim centrima. U Bosni je naročito bio prisutan misionarski rad franjevac, što je naravno imalo drugačiju podlogu od uticaja dubrovačkih trgovaca na razvoj katoličanstva. Dubrovčani jesu jedan od glavnih oslonaca katoličke crkve na ovim prostorima, ali oni to rade ne iz misionarskih pobuda (što je slučaj sa franjevcima), već iz praktičnih razloga – crkva im često služi za pohranjivanje imovine, sveštena lica su glavni svjedoci u pisanju važnih isprava poput testamenta, a nerijetko su i glavni izvršioci istih.

Snažan proces urbanizacije koji je zahvatio Bosnu i Srbiju u XIV i početkom XV stoljeća zasnivao se na rudarskoj proizvodnji što je istovremeno i osnovna razlika u razvoju ovih gradova i gradova u susjednim zemljama. Naime, primorski gradovi su uglavnom sačuvali kontinuitet života od antičkih vremena, dok su gradovi

u slovenačkim pokrajinama i hrvatskoj unutrašnjosti nastajali u toku procesa velike kolonizacije, kada se u mjestima oko zankova naseljavaju trgovci i zanatlije (veliki broj stranaca). Sa razvojem gradskih naselja jača potražnja za agrarnim proizvodima što utiče na povezivanje gradova i sela. Međutim, izvori za proučavanje sela iz ovog perioda jako su oskudni što otežava kompletiranje cjelokupne slike.

Dio radova ovog zbornika posvećen je proučavanju zanatstva kao trećoj grani privređivanja (nakon rudarstva i trgovine) koja je doprinijela razvoju gradskih naselja na ovim područjima. Djelatnost dubrovačkih zanatlija u Bosni poznatija je od djelatnosti domaćih zanatlija, što je razumljivo s obzirom da se radovi zasnivaju uglavnom na dubrovačkoj građi. Međutim, i domaći ljudi učestvuju u zanatskoj proizvodnji, mladići iz Bosne idu u Dubrovnik i druge primorske gradove na izučavanje zanata. Na osnovu građe lahko je zaključiti da među razvijenim zanatima na ovim područjima dominira zlatarski zanat.

Posljednji rad predstavlja jedan od najzanimljivijih radova u zborniku, a odnosi se na pitanje postojanja kovnice bosanskog novca. Na osnovu vlastitih istraživanja, kao i konsultovanju postojeće literature, autorica zaključuje kako se kovnica novca bosanskih vladara najvjerovatnije nalazila u Fojnici.

Na kraju knjige nalazi se detaljan *Registar* ličnih imena i geografskih pojmova (str. 448-491), te *Popis ilustracija* (str. 493-494). Tehnička izrada zbornika može se ocijeniti kao primjerena.

Podaci koje možemo naći u ovom zborniku radova i članaka samo su dio znanja i truda koje je akademik Desanka Kovačević-Kojić uložila u istraživanje privrednih prilika ovog područja u srednjem vijeku. Iako su radovi nastajali u dosta velikom vremenskom razmaku i iz različitih potreba, može se reći da zbornik predstavlja zaokruženo i jedinstveno djelo, kako metodama rada tako i predmetom izučavanja. Sakupljeni na jednom mjestu ovi radovi olakšavaju pristup privrednim temama bosanskog srednjovjekovlja. ■

Elmedina Kapidžija